

Tanıtım - Değerlendirme / Reviews

Conner, C. D. (2012). *Halkın bilim tarihi: Madenciler, ebeler ve “basit tamirciler”*. (Z. Ç. Kanburoğlu, Çev.). Ankara: TÜBİTAK, 580 s., 17 TL, ISBN 978-975-403-664-0.

Book Review

A people's history of science: Miners, midwives and “low mechanics”

The study includes an alternative perspective to history of science from the point of ordinary people as nameless heroes.

Kitapta, geleneksel bilim tarihi anlayışının dışına çıkılarak, bilimsel bilginin ortaya çıkarılmasında ve yayılmasında, isimsiz ve sıradan insanların ne kadar çok katkılarının olduğu ele alınmaktadır.

Bir düşünelim: Acaba, ideolojinin yahut diyelim ki, ideolojik yaklaşımların yer bulamadığı bir alan mevcut mudur insana değgin şeyler söz konusu olduğunda? Böyle bir alanın varlığını kabul edersek eğer, orada “tarafsızlığın” da var olduğunu derhal kabul etmişiz demektir. Bize söylenenlere bakılırsa ve tabii inanacak olursak, böyle alanlar fazlasıyla vardır. Öyle ki, pek tabii olarak tarafsız olunması hiç beklenmeyecek siyaset alanında dahi “tarafsızlık” söylemleri sık sık işitilmektedir. Ama bir de, hayatımızın hemen her alanına müdahil olabilen epey geniş başka bir alan var ki, ona da “bilim” denmektedir ve bizler yine sık sık, bilim insanlarından olsun bilimden anlamayıp bilim hakkında konuşabilenlerden olsun sık sık “tarafsız olunduğu” iddiasını işitebilmekteyiz. Oysa Cliff D. Conner bu iddialara hiç katılmıyor. Hele modern ve hatta postmodern çağda bu fikre katılmanın hepten imkânsızlığına değiniyor bir bakıma.

Bizler, neredeyse kutsallık katına çıkartılacak kadar değerli kabul edilen yahut muazzam derecekarmaşık yahut (bazı elitler dışında sıradan insanlar tarafından) asla anlamlandırılmayacak şeylerin ancak “yüce/üstün varlıklar” tarafından “ortaya çıkarıldıklarını/yaratıldıklarını” düşünmeye fazlasıyla inandırılmış nesilleriz. Örneğin sadece dünyamızın içindeki canlılık ve cansızlık bile muazzam derece çeşitliliğe sahiptir ve dolayısıyla böyle karmaşık bir şey ancak yüce Tanrı'nın işi olabilir, diye düşünürüz. Örneğin, insanın biyolojik ve anatomik yapısı da öyledir. Yüce bir yaratanın eseri olmasındansa doğa ile etkileşimi sonucu evrimsel bir süreçle var olduğunu düşünmek, böylesine kusursuz (!) bir canlı söz konusu olduğunda pek olası değildir. Bilimsel kuramlar, bilimsel icatlar yahut bilimsel bilgiler için de bu durum aynıdır; bu sefer bir Tanrı değil ama üstün zekâlı bir insandır yaratıcısı! Böyle düşünmek mantıklıdır; zira

bu karmaşık kuramsal ifadeler ve birçok ince ayarın gerekli olduğu icatlar yahut makineler, ancak bu işten kesinlikle anlayabilecek üstün zekâlara sahip – çok değil – birkaç insanı gerekli kılar ve bu kişiler de bugün bizlere öğretilen ve isimleri bilim tarihi ve okul ders kitaplarında altın harflerle yazılı olanlardan başkaları olamaz. Gerçekten de bizlere; bilimsel ilerlemelerin, buluşların, çözülemeyen şeylerin çözümünün hep geleneksel olarak bilinegelen kişiler tarafından gerçekleştirildiği söylenmekte ve öğretilmektedir. Dahası yine bizlere, şu anki yaşamı eğer bu konforda yaşayabiliyorsak, artık hayatımız çok daha kolaysa, pratik buluşlar bu denli insanlığın hizmetine sunulabilmişse, tüm bunların, kesinlikle onların sayesinde olduğu ve dolayısıyla onlara çok şey borçlu olduğumuz sürekli hatırlatılmaktadır. Söz konusu olan tek tek kişilerdir: Antik çağlardan itibaren Platon'dur, Aristo'dur, bilimsel devrim zamanlarında Galileo Galilei'dir, Isaac Newton'dur, Tycho Brahe'dir, Francis Bacon'dur, Georges Cuvier'dir, Portekizli Prens Henry'dir ve bu liste böyle uzayıp gitmektedir; ama sanıldığı kadar da uzamamaktadır. Buluşlar, kuramlar, icatlar ve bilime yapılan katkılar tek bir kişiye mâl edilmekte ve artık onunla anılır olmaktadır. Oysa Conner, farklı bir ses çıkarıp, bilime yapılan hiçbir katkının bireysel olamayacağını, ama kolektif bir yaratı olduğunu söylemektedir.

Aslında bu hayatımızın her alanında böyledir; ama her nasılsa bizler, söz konusu olan şey her neyse, onun kolektif doğasını gözümüzün önüne getirmekte oldukça başarısızdır. Buna günlük hayattan örnekler vermek de çok kolaydır: Teknolojinin son imkânları ile inşa edilen bir tüp geçit, fiili olarak yapımında hiçbir katkısı olmadığı halde, o işi üstlenen firma sahibinin ismi ile anılabilmektedir. Oysa tüp geçidin asıl yaratıcıları; isimsiz mühendisler, teknisyenler, ara elemanlar ve bunun gibi isimsiz bir sürü insandır ve işin kolektif doğası gereği böyle de olmak zorundadır. Bilimde olan da yahut daha doğrusu, bilimsel katkıların gerçekleştirilmesinde olan da tam olarak böyledir: Gerçekte bilim, yalnızca geleneksel olarak bilinegelen insanların eserleri değil, ama ismi dahi bilinmeyen sıradan insanların; madencilerin, demircilerin, saat tamircilerinin, çömlükçülerin, denizcilerin, metalleri ergitmeyle uğraşanların, şifalı ot toplayan kadınların – kısacası hayatta kalabilmek için ellerini kullanmak zorunda kalan zanaatçıların, sanatçıların ve isimsiz sayısız emekçinin eserleridir. Manyetik pusula icat edilmeden binlerce yıl önce bile, Pasifik yerlileri okyanusa açılabilirlerdi; yönlerini tayin edebilecek çeşitli teknikler geliştirmişlerdi ve bu teknikler, birer birikim olarak modern denizcilik bilimine katkıda bulunmuştur. Hastalıkları iyileştirmek için ilaçlar yapılmadan binlerce yıl öncesinde, avcı-toplayıcı kabilelere mensup kadınlar, bitkileri topluyor ve neyin yeneceğini, neyin hangi hastalıkları iyileştirebileceği şaşırtıcı derecede iyi biliyorlardı. Metallerin hangi ısılarla ergitileceği bilinmezden çok önceleri bile, metalleri ergitenler bu işleri yapabiliyorlardı. Avrupa'da haritacılık gelişmezden çok öncelerinde bile, Amerika kıtasını keşfedenler, oradaki yerlilerin, bölgelerinin haritalarını nasıl çizebildiklerini hayretler içinde görmüşlerdir. Teleskopun icadının atfedildiği Galilei'den önce, işleri mercekle olan gözlük yapımcıları, zaten bunu keşfetmişti bile. Bunun gibi örnekler çoğaltılabilir; İşte Conner'ın kitabında bu örneklerden bolca bulunmaktadır.

Conner, kitabının 6. sayfasında temel hedefinin, mütevazı insanlardan oluşan sıradan insanların, bilimsel bilginin ortaya çıkarılmasında ve yayılmasında ne kadar çok katkıda bulduklarını gözler önüne sermek olduğunu yazmaktadır. Tarih öncesi avcı-toplayıcılardan başlayıp, günümüze kadar gelen süreçteki bilimsel bilginin seyrini izleyen Conner, geleneksel bilim tarihi söyleminin dışına çıkarak, bilime olan katkıları ideolojik bir yaklaşımla dışlanan sıradan insanları kitabına konu ediniyor ve bizlere öğretilen “kime borçlu olduğumuz” a değgin inancı tersine çeviriyor: Sıradan insanlara borçluyuz! Kuşkusuz, bunu yaparken Conner, geleneksel olarak bilinegelen bilim insanlarının katkılarını göz ardı etmiyor ve haklarını kesinlikle teslim ediyor. Yaptığı şey, üstün zekâlı kabul edilen bu bilim insanlarının,

aslında kuramlardan habersiz olan ve hatta okuma-yazma dahi bilmeyen insanların, günlük hayatlarında ve atölyelerinde yahut işliklerinde işlerinin başındayken deneme-yanılma ile bazen farkında bile olmadan geliştirdikleri tekniklerin bilgisinin, sözlü olarak aktarıla aktarıla birikmesi ve üstün zekâlı addedilen bilim insanlarının da ancak bu bilgiler sayesinde yeni şeyler söyleyebildikleri yahut var olanı kuramsallaştırdığıdır. Bunun yanında, Conner, ironik de olsa bilimin büyük adamlarının, aslında, özellikle onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllarda baş gösteren Bilimsel Devrim’le birlikte, takip eden yüz yıllarda esmeye başlayan sosyal yaşamdaki değişim rüzgârlarının getirdiği bir çekinceye temellenen bilimi muhafazakârlaştırma hamlesinin de öncüleri olduklarını ve bilimsel ilerlemeleri frenlediklerini yazmaktadır.

Conner’ın deyişiyle, sadece profesyonel bilim insanları yahut bilim tarihçileri için değil, halk için, bilimsel bilginin kökenini merak eden herkes için kaleme alınan bu bilim tarihi kitabının, geleneksel ve ideolojik yaklaşımların dışında bir alması okuma olacağı ve yeni bakış açılarına imkân tanıyacağı kuşkusuzdur.

Aytaç Kayadevir
İstanbul Teknik Üniversitesi
Mustafa İnan Kütüphanesi
aytac_kayadevir@hotmail.com